

200 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА НАЙДЕН ГЕРОВ (1813 – 1900)

НАЙДЕН ГЕРОВ В ИСТОРИЯТА НА ВЪЗБРАЖДАНЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД¹

Проф. Михаил Попруженко

Името на Найден Геров в новата история на българския народ е едно от онези имена, които трябва да се произнасят и споменават с особена почит, с изключителна признателност и обич.

В най-тъжния и мрачен период от живота на своя народ да не загубиш вяра в неговото бъдеще, да намериш в себе си силите точно и ясно да кажеш, че неговото спасение е в духовното просвещение, и да се посветиш в служба на духовното просвещение – това е огромна заслуга...

През 1845 г. Найден Геров завършва Ришельовския лицей в Одеса, преобразуван по-късно в Новоросийски университет, и получава пълната възможност да уреди живота си в Русия съвсем спокойно, щастливо и приятно. Ето какво казва той в едно свое писмо (до А. П. Бутеньов от 20 април 1857 година): „Произхождайки от българите, които са турски поданици, заминах за Русия, за да получа образование и после да се върна в България, където по възможност да предам на сънародниците си придобитите от мен познания в науките. След като завърших курса в Ришельовския лицей с правото на чин от 12 клас, макар още тогава да имах възможност да постъпя изгодно на руска служба, заради ползата на своя народ останах верен на първоначалния си план“... Не можех да не си запиша тези думи на Геров: отдавна им се възхищавах, още откакто преди много години започнах да се занимавам с Българското възбръждане и събирах материали за очерците си по история на този интересен период от живота на българите. Да предпочетеш

¹ Печатаме статията на уважаемия ни сътрудник по руски: 1) защото е дан на почит към спомена за Геров и от руска страна, 2) защото Н. Геров по служебната си дейност – като дългогодишен руски вицекомсул в Пловдив, и по книжовната си дейност – като лексикограф, принадлежи и на руската общественост и книжнина (редакторска бележка към статията на М. Попруженко). Правописът и пунктуацията са съобразени със съвременната книжовна норма. – Б. ред.

изпълнената с тревоги и дори опасности работа за благо на родината пред благата на живота – това е велик и славен подвиг.

Найден Геров смело се решава на този подвиг и през целия си живот, живот дълъг, до дълбока старост († 1900 г., т. е. на 77-годишна възраст) работи за благо на своя народ.

Благодарение на просветеното усърдие на Т. Панчев историкът на Българското възраждане има на разположение вече 2 тома от монументалното издание на Българската академия на науките – *Из архивата на Найден Геров*; в тези томове е поместена преписката на Геров с различни лица. Навремето, а именно през 1913 година, когато се запознах с първия том на тази преписка, в петербургския „Журнал Министерства Народнаго Просвѣщенія“ писах за значението, което имат за историята на нова България публикуваните документи от архива на Геров. Вторият том, който излезе през 1914 г. и с който, за съжаление, получих възможност да се запозная едва през миналата година, още по-очевидно потвърждава това мое мнение.

Сега разполагаме с особено ценен материал за изучаването на цяла редица въпроси относно живота на българите в периода от 1839 до 1878 година. Смело можем да кажем, че нито един от тези въпроси не е останал незасегнат в един или друг вид в грамадната преписка на Геров с многобройните лица, с които е поддържал отношения. Историкът на Българското възраждане трябва да взема предвид както мненията на самия Геров, изказани в писмата му, така и мненията на онези лица, които са съобщавали нещо на Геров. Във всички писма на Геров се срещат с мненията на човек, който искрено е желал доброто на своя народ; така са го оценявали и неговите кореспонденти, затова и те на свой ред са били искрени в преписката си с него. Публикуваните от Т. Панчев писма на Геров и на неговите кореспонденти ясно свидетелстват, че Геров е бил център и дори нещо повече – душа на великото дело на пробуждането на българския народ за нов живот, на подготовката за освобождаването от робството, в чието отхвърляне искрено е вярвал не само самият той, но е умее да накара и другите да повярват. Разбира се, не мога да анализирам тук подробно съдържанието на издадените от Българската академия на науките писма на Геров – искам само още веднъж да отбележа значението им за историята на нова България и по този начин още по-релефно да покажа значението на Н. Геров като политически и обществен български деец в едно толкова интересно време. Доколкото знам, с просветеното съдействие от страна на наследниците на Геров, на първо място – от дъщеря му Р. Н. Теодорова, съпруга на бившия министър-председател Т. Ив. Теодоров, Т. Панчев е

подготвил за издаване още два тома от архива на Н. Геров. Искрено желая те да излязат възможно най-скоро. С този свой труд Т. Панчев ще даде на историята пълната възможност да осветли до най-малките детайли огромната роля, която е изиграл Н. Геров с безкористния си подвиг в полза на българския народ. Едновременно с това, като се завърши издаването на архива на Н. Геров, историкът ще има възможност да си представи по-ясно и значението на труда, положен от мнозина за ползата на българския народ, голяма част от които, за съжаление, са почти забравени – напр. Н. Д. Ступин, руският консул в Одрин след Кримската кампания. Препрочитайки последователно писмата на Геров до различни лица и техните писма до него, трябва с чувство на дълбоко удивление да констатираме факта, че Геров непрестанно, в течение на дълги години, постоянно е бил зает с решаването на различни обществени и политически въпроси, отнасящи се до живота на неговия народ. Вземайки това под внимание, не можем да не се удивим, че е намирал време и за друга работа – работа, изискваща много внимание и усилия.²

Знаем, че още през 1855 г. в „Извѣстия второго отдѣленія Академіи Наукъ въ Петербургѣ“ той отпечатва част от материалите, които е събрал за огромния си, започнал да излиза в пълен обем през 1895 г. *Рѣчникъ на българскій языкъ*, очевидно е, че той отдавна работи над този капитален труд, който е един от многобройните му трудове. Разбирайки какво значение има издаването на речник на българския език, от ранната си младост той се труди над него. Откъде взима материала за него? От ж и в а т а българска реч, а не от книгите като Богоров и Дювернуа. Той пояснява всяка дума с н а р о д н и поговорки, с примери от н а р о д н и т е песни, народните приказки и изобщо от н а р о д н о т о творчество... Какви усилия и труд е изисквало натрупването на точно такъв материал! Геров обаче не се е уплашил от труда и е довършил работата си докрай, като е дал на своя народ п ъ р в и я речник на ж и в и я български език... Днес българската лексикография има добре подготвени, високообразовани учени, авторитетни филолози; техният труд, разбира се, ще роди нови, много по-съвършени речници, но за Н. Геров ще остане славата на първия труженик в тази важна об-

² В „Известия на Народния етнографски музей в София“, година III, кн. I и II, аз посветих на паметта на Н. Геров статия *Изъ замѣтокъ по исторіи болгарскаго возрожденія* и в нея направих опит да изясня значението в историята на Българското възраждане на някои от лицата, с които Геров е поддържал кореспонденция. Подобна работа трябва да се извършва възможно най-детайлно, тъй като ще помогне на историка на българското възраждане да установи вътрешната зависимост между много факти от този период от историята на българите. – Б. а.

ласт – труженник, въоръжен единствено с любовта към народа си, към неговото просвещение, към неговото духовно развитие...

Без да се спирам на другите трудове на Н. Геров, не мога да не отбележа тук една друга негова статия, която, за съжаление, е слабо известна дори сред специалистите.

Във вестник „Македония“, издаван от П. Славейков, през 1869 година Н. Геров публикува статията *Попъ Богомилъ, първийтъ подвижникъ между българьты*. Доколкото ми е известно, това е първият труд, в който се говори за богомилството не като за църковна ерес, а като за рационалистическо движение сред българския народ, в чието учение са изложени определени морални предписания като опит за решаване на въпроса за отношенията на хората един към друг и към държавата. В статията си Геров между другото говори и за поп Богомил като за предшественик на Хус. С тази статия Геров предизвиква голям интерес от страна на читателите на „Македония“ и в бр. 25 от 1870 година се появява бележка, подписана от Т. И.³; този автор справедливо отбелязва статията на Геров като важен факт в духовния живот на българите. Н. Геров несъмнено е разбирал какво огромно влияние върху движението на европейската мисъл е имало богомилството и затова съвсем справедливо го е оценявал като една от ярките прояви на силата на духовното творчество на българския народ. Това, че Н. Геров смята за нужно да даде на българската четяща публика сведения за богомилството, свидетелства за задълбоченото му отношение към всички онези исторически факти, които трябва да пробуждат самосъзнанието на българите.

Далеч съм от мисълта, че настоящата моя кратка статия е обрисувала в пълнота облика на Н. Геров и може да запознае читателя с неговите трудове. Разбира се, за това е нужна сериозна и задълбочена работа, тъй като Н. Геров е много значима величина в историята на Българското възраждане и той без съмнение ще получи от страна на българската литература заслужена, изпълнена с признателност оценка. Исках само с чувство на дълбоко уважение според силите си да почета паметта му по случай 100-годишнината от неговото рождение и още веднъж да посоча какво значение има той за историята на Българското възраждане, което високо ценя и смятам за много поучително за всеки, който изследва съдбата не само на българите, но и като цяло на славяните.

Превод от руски: **Таня Нейчева**

³ Вероятно инициалите са на Тодор Икономов, познат български публицист и държавник (редакторска бележка към статията на М. Попруженко).